

РЕЦЕНЗИЈА

**НА РАКОПИСОТ СО НАСЛОВ „ПЛАТЕН ПРОМЕТ” ОД ДОЦ. Д-Р
ТАТЈАНА БОШКОВ, ФАКУЛТЕТ ЗА ТУРИЗАМ И БИЗНИС ЛОГИСТИКА,
УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ” ВО ШТИП**

Врз основа на одредбите од Статутот и Правилникот за единствените основи за остварување на издавачка дејност на Универзитет „Гоце Делчев” во Штип, како и Одлуката бр. 2102-53/7 од 182. редовна седница на Наставно-научниот совет на Факултет за туризам и бизнис логистика, одржана на 24.1.2018 година, избрана е Рецензентска комисија во состав:

- проф. д-р Глигор Бишев, вонреден професор, Економски факултет при Универзитет „Св. Климент Охридски” – Битола;
- проф. д-р Билјана Петревска, вонреден професор, Факултет за туризам и бизнис логистика при Универзитет „Гоце Делчев” – Штип,

за изготвување на извештај, рецензија на приложениот ракопис „**ПЛАТЕН ПРОМЕТ**” од доц. д-р **Татјана Бошков**, наменет за студентите на прв циклус студии на Факултет за туризам и бизнис логистика при Универзитет „Гоце Делчев” во Штип.

По прегледот на ракописот, Комисијата до Наставно-научниот совет на Факултет за туризам и бизнис логистика го поднесува следниов

ИЗВЕШТАЈ

Општи податоци за ракописот

Усвојувањето на електронските средства на плаќање може да има значајни придобивки во однос на ефикасноста и безбедноста во платниот промет, корисниците на владините исплати, даночните обврзници и други слични странки. Степенот до кој таквите бенефити се со веројатност да се материјализираат во пракса ќе зависи од достапноста на доволен број платни инструменти и нивното справување со специфични потреби, како и постоењето јасен платен систем за да се процесираат придружните исплати - безбедно и ефикасно. Основната инфраструктура во националниот платен систем се однесува на неговите трансакции, клиринг и порамнувачки аранжмани. Овие инфраструктури се состојат од даватели на услуги, информациски и компјутерски технологии, оперативни процедури и правила.

Модерната интербанкарска платежна инфраструктура типично вклучува бруто порамнување во реално време (RTGS), една или повеќе автоматизирани клириншки куќи (Automated clearinghouses (ACH)) за обработка разни типови на електронски плаќања како електронски кредитни трансфери и директни задолжувања или плаќања извршени со дебитни картички и кредитни картички, како и доволно големата и географски дисперзирана мрежа на пристап и канали на испорака како што се терминалите на продажба (POS), физички филијали или интернет пристап. Исто така, во голема мера правилното функционирање и ефективност на овие системи, како и пристапот и каналите на испорака ќе зависат од постоењето на робуствена телекомуникациска инфраструктура, и од тоа банките и другите служби за платен промет да имаат соодветни системи кај нив за да се процесираат налозите за плаќање внатрешно на ефикасен начин.

Притоа, неспорен е фактот дека познавањето на платежната инфраструктура е дисциплина која е во постојана експанзија. Друг факт е дека денешните пазари се во вистинска смисла глобални. Ниеден студент кој ги изучува економијата и финансиите не може наполно да ги разбере современите движења во националните економии и светската економија без соодветни знаења за платниот промет (национален или меѓународен платен систем). Знаењата од овој предмет претставуваат основа за оние студенти кои очекуваат да најдат работни места поврзани со банкарското работење, меѓународните инвестиции,

меѓународното банкарство, мултинационалните деловни активности, меѓународната трговија.

Скриптата по овој предмет треба да придонесе студентите да се запознаат со значењето на националниот платен систем, платежните инструменти, улогата на Централната банка во платниот промет, банките како носители во платниот промет и меѓународното финансиско опкружување, да ја разберат оваа проблематика, како и да го осознаат значењето на погодна платежна инфраструктура која може да помогне да се реализира целосниот потенцијал на електронските плаќања за подобрена безбедност и ефикасност. Таквата инфраструктура не само што треба да биде достапна, таа треба да се користи екстензивно така што многу даватели на платежни услуги, даночни обврзници и корисници на државни исплати ќе имаат корист од таков систем.

Наставата ќе ги опфати и услугите на платната инфраструктура. Имено, соодветно внимание се дава на трансакциската инфраструктура која обезбедува услуги да создава, да ги валидира и да се пренесуваат инструкциите преку автентикација на идентитетот на странките кои се вклучени во трансакцијата, некогаш користејќи технологија за енкрипција; валидирање на платниот инструмент во однос на стандардите на системот; верификација на способноста за плаќање на плаќачот; авторизација на трансферот на средства меѓу примачот на плаќањето и финансиската институција на плаќачот; евидентирање и обработка на информациите за плаќањето, како и пренесување на информациите помеѓу институциите. Понатаму авторот ја потенцира и важноста на клиринг инфраструктурата која, пак, обезбедува услуги за пренос, присоединување, а во некои случаи и потврдување на инструкциите за плаќањето помеѓу финансиските институции и калкулирање на позициите на меѓубанкарското порамнување. Подеднакво важно е обработена и инфраструктурата за порамнување, бидејќи обезбедува услуги на меѓубанкарски трансфер на средства преку собирање и проверка на интегритетот на барањата за порамнување; верификација на достапноста на средства за порамнување во сметките на институциите учеснички кај банката за порамнување; како и порамнување на барањата преку трансфер на средствата на овие сметки на банката за порамнување.

Исто така, со посебен осврт се третираат и платежните програми на Владата кои нормално ќе бараат примена на повеќе платежни производи и системи. На пример, обновените G2P, G2B, P2G или B2G плаќања извршени на фиксен датум нормално е да се извршуваат масовно преку платните системи, како на пример АСН. Системот RTGS, од друга страна, се користи за да исполни други барања, како на пример извршување во одредено време, плаќања на големи вредности вклучувајќи ги и плаќањата G2G. Покрај тоа, со цел да се намали флукуирањето и ефикасно да се управува со готовината, Трезорот генерално ќе бара комерцијалните банки и другите агенти кои собираат средства да ги стават собраните средства во надлежност на централната сметка или единствената трезорска сметка на истиот ден, а може и повеќе пати во текот на работниот ден. Развојот на модерните платежни услуги бара значителни инвестиции кои треба да се направат однапред од страна на банките и другите даватели на платежни услуги. Потребните инвестиции вклучуваат обезбедување софтверски лиценци, стекнување/лизинг на хардвер и на специјални простории за развој на системот, како и за основни и „back-up“ системски операции, како и ангажирање на специјализирана човечка сила, покрај претходно наведеното.

Овој ракопис потенцира дека искуствата на земјите како Бразил, Индија и Филипините се доказ како модернизацијата на националниот платен систем настанала токму преку реформите спроведени врз владините програми за плаќање. Ова, пак, дава простор за промоција на финансиската инклузија и поврзување на клучните стеикхолдери во една земја кои се двигател на економскиот раст и развој.

Општите упатства кои произлегуваат од ММФ се однесуваат на цели на јавната политика за владините програми за плаќање. Имено, приходите и расходите направени како дел од постојните или нови владини платежни програми треба да го поддржат ефикасното и транспарентно менаџирање на јавните финансиски ресурси. Програмите токму заради тоа треба да се безбедни, сигурни и рентабилни. Како дополнување, напорите да се модернизираат платежни програми треба да се леверецираат за да се забрза развојот на националниот платен систем и да се промовира финансиска инклузија.

Со обработката на споменатите теми, авторката на скриптата прави значаен чекор за потемелно запознавање на студентите со проблематиката на платниот промет и политиката на платни системи кои заеднички треба да разјаснат зошто владите и Централната банка треба да се грижат за подобрување на платниот систем и програмите за плаќање. Дополнително, соодветна правна и регулаторна средина за поддржување на програмите за владините плаќања е особено важна. Воспоставувањето на придружни закони, прописи и нормативи за да се обезбеди јасност и сигурност на сите инволвирани странки е од клучно значење. Особено е важно законите и регулативата да ги поддржуваат платните инструменти и системи, конкуренцијата на пазарот, како и прашањата за заштита на потрошувачот.

Скриптата е подготвена за потребите на студентите од Факултетот за туризам и бизнис логистика на Универзитетот „Гоце Делчев“ од Штип, конкретно за студиската програма на Катедрата за бизнис логистика, предмет Меѓународен платен промет – Скопје, Меѓународен платен промет – Гевгелија (застапена во VIII семестар), со неделен фонд на часови 2+2+1.

Податоци за обемот ракописот

Проблематиката која е предмет на обработка во скриптата е претставена во текст од вкупно 141 страници, во кои се содржани и библиографски единици, периодични списанија. Начинот на која е поставена истата ќе помогне во доближување и поедноставно претставување на материјата до студентите. Трудот е пишуван во А4 формат со нормален проред, употребен е фонт Arial, големина на буквите 12. Обемот на трудот и неговата содржина ги задоволува критериумите според бројот на часови и според одредбите од Правилникот за единствените основи за остварување на издавачката дејност на Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип.

Податоци за постоење на сличен или ист наслов

Рецензентите имаат сознание дека нема скрипта под истиот наслов, иако на некои од економските факултети во земјава има наслови во кои студентите со платниот промет се запознаваат преку предмети кои ја обработуваат истата проблематика со платните системи. Меѓутоа, тие се повеќе информативни, што е основа за критичко опсервирање на настаните во сферата на платежната инфраструктура и постојаните измени и препораки кои произлегуваат од меѓународните финансиски институции и конвергенцијата кон одреден економски блок. Овој недостаток се дополнува со изборот на тематските единици и начинот на обработката во скриптата „Платен промет“.

Со ваквиот пристап се прави чекор кон потемелно третирање на платниот промет, во што се содржи и оправдувањето да се одобри издавањето на оваа скрипта.

Краток опис на содржината

Во *првото поглавје* се дефинира платниот промет, неговата суштина, основна цел, функционирање, како и критериумите и стандардите кои се неопходни за работењето на платниот промет. *Второто поглавје* ја детерминира клучната улога на Централната банка во платниот систем. Согласно со законските овластувања, НБРМ воспоставува, регистрира и врши надзор над сигурноста, стабилноста и ефикасноста на системите за плаќање, порамнување и клиринг. Истовремено, НБРМ е корисник на платните системи во земјата за спроведување на монетарната политика, одржување на финансиската стабилност и остварување на останатите значајни функции на централна банка. Централната банка е корисник на платните системи во странство за потребите на управување со девизните резерви и извршување на платниот промет со странство за државните органи. Во таа смисла, таа има оперативна, надзорна, развојна и катализаторска улога во платните системи.

Со зголемувањето на обемот на меѓународната трговија, инструментите за обезбедување на плаќањето или извршувањето на договорните обврски добиваат сè поголемо значење, поради тоа што договорните страни се соочуваат со зголемено ниво на преземен ризик, поради непознавање на странскиот партнер, спецификите на секоја земја и разликите во законските регулативи и банкарските практики. Токму затоа, значењето на банкарските гаранции и акредитиви се опфатени во *третата тема*.

Во *четвртата тема* авторот се осврнува на поимањето и функционирањето на МИПС и КИБС. Имено, правната основа за функционирање на МИПС е дефинирана со Законот за платен промет. Правата и обврските за НБРМ и учесниците во системот детално се регулирани со Правилата за работа на МИПС и соодветната документација којашто произлегува од овие правила. Функционирањето на МИПС е неопходно за обезбедување порамнување на другите платни системи, спроведување на монетарната политика, одржување на стабилноста на финансиските институции и пазарите, како и за економскиот развој. Поради тоа, МИПС претставува системски значаен платен систем, а согласно со Законот за платен промет и подзаконската регулатива треба да биде усогласен со меѓународно прифатените стандарди за работа на платните системи. Клирингот на меѓубанкарските плаќања на мали износи е основниот сервис со кој управува и раководи КИБС. Овој процес се изведува во еден клириншки ден кој претставува временски период во кој се реализираат сите трансакции означени со датум на валута од тековниот работен ден. Во рамките на еден клириншки ден можат да се извршат еден или повеќе циклуси на порамнување. КИБС изведува еден циклус. Согласно со Законот за Народната банка на Република Македонија и Законот за платен промет, НБРМ е овластена да ја надгледува сигурноста, стабилноста и ефикасноста на платните системи за клиринг и порамнување. Поради тоа, КИБС е предмет на надгледување од страна на НБРМ.

Петтото и шестото поглавје, последователно, даваат осврт на системите за порамнување на хартии од вредност, интернационалниот картичен систем, како и појмување на суштината на кредитниот трансфер, директното задолжување и постоењето на платежните картички во платниот систем.

Седмото поглавје се фокусира на финансиската инфраструктура која е суштински дел од сите финансиски системи. Квалитетот на финансиската инфраструктура ја утврдува: ефикасноста на посредувањето, способноста на работодавателите да го проценат ризикот и кредитокорисниците да добијат кредит, осигурувањето и други финансиски продукти по конкурентни услови. За зајакнување на финансиската инфраструктура се потребни време, ресурси и политичка волја, бидејќи постојат големи и важни разлики во секоја држава. Пристапот до финансиите е резултат на сложена интеракција на различни финансиски посредници, вистински видови на финансиска инфраструктура и здрава правна и регулаторна рамка. Проширувањето на пристапот до финансиите и финансиските услуги за оние на дното на пирамидата подразбира двострана стратегија – прво, креирање и подобрување на различните елементи на финансиската инфраструктура, како што се кредитните бироа, системите за плаќање и системи за порамнување на хартии од вредност, дознаки и колатерални регистри, како и создавање на поволна законска и регулаторна рамка за да се овозможи правилно функционирање на овие различни елементи на финансиската инфраструктура и второ, работа со разни финансиски институции (малопродажба, мали и средни банки, микрофинансирање, работа со домови, лизинг) и развивање на институционалниот капацитет. Оваа тема ги обработува Директивата за платежни услуги, СЕПА и ТАРГЕТ 2.

Осмото поглавје именувано како *Глобалната интеграција преку Fintech* ги опфаќа иновациите во банкарството без граници, мобилното банкарство и кореспондентните банкарски модели, кои денес се просперитетни и ветуваат дека ќе го трасираат патот напред кон дефинирање на пејзажот на финансиските пазари. Овие иновации создаваат нови придобивки преку зголемен број на точки за пристап, кои ги прават производите и услугите поприфатливи и достапни за сите. Заедно со придобивките се присутни и ризици кои се вклучени во развојот на нови производи и канали за испорака, како и вродената потреба за соодветна регулатива и надзор.

Деветтото поглавје ја анализира политиката на платни системи и владините плаќања, опишувајќи ги какви ги има и зошто на Владата треба да ѝ биде битен националниот платен систем. Важноста на владините плаќања како клучна компонента на националниот платен систем сè повеќе е разгледуван и анализиран во последните години. Постојат извештаи кои детално се посветени за развојот на холистички модел за ефикасни владини плаќања со особено внимание врз „аспектите на платниот систем“ и владините плаќања. Разбирањето како функционира и кое е значењето да се има ефикасен платен систем значи да се

анализираат владините плаќања со потенцирање дека овие плаќања треба да ги поседуваат карактеристиките на безбедност и ефикасност. Токму ова истражување обезбедува анализа на аспектите на платниот систем на владините плаќања.

Десеттото поглавје се однесува на исплатите и приходите како дел од постоечките или нови програми за владини плаќања треба да поддржат јавно, ефикасно и транспарентно менаџирање на јавните финансиски ресурси. Програмите за владино плаќање токму заради ова треба да бидат безбедни, сигурни и ефективни. Како дополнување, напорите за да се модернизираат програмите за владини плаќања треба да бидат поддршка за да се забрза развојот на националниот платен систем во поширока смисла и да промовира финансиска инклузија.

Постојат неколку нови упатства кои нудат препораки за развивање безбедни, ефикасни и транспарентни програми за владини плаќања и покривање на критичните аспекти поврзани со секојдневни програмски активности. Операторите на програмите за владини плаќања низ светот се загрижени плаќањата направени од и кон Владата да бидат направени безбедно и дека владините средства се менаџирани транспарентно и ефикасно. Прашања за безбедноста, ефикасноста и транспарентноста се, до разумен степен, под директна контрола на програмата на операторите, кој вообичаено е Трезорот. Земјите треба да погледнат во аранжманите на владите и ризик менаџмент практиките, како и примената на електронските плаќања заради принципот на рентабилност, како и заради подобрување на потенцијалното влијание на владините платежни програми врз развојот. Соодветна правна и регулаторна средина за поддржување на програмите за владините плаќања е особено важна. Воспоставување на придружни закони, прописи и нормативи за да се обезбеди јасност и сигурност на сите involvirани страни е од клучно значење. Особено е важно законите и регулативата да ги поддржуваат платните инструменти и системи, конкуренцијата на пазарот, како и прашањата за заштита на потрошувачот што е опфатено во *единаесеттото поглавје*.

Во последното, *дванаесетто поглавје*, авторката прикажува компаративна анализа на платежната инфраструктура кај некои земји од Западен Балкан. Споменатите искуства ќе ја потврдат важноста од максимизација на потенцијалот на достапните инфраструктури преку широката примена подразбирајќи дека давателите на платежни услуги треба да бидат способни да ги поврзат нивните платежни трансакции преку кој било од клучните инфраструктури што промовираат ефикасност, експанзија на мрежата и еднакви услови за сите субјекти.

ЗАКЛУЧОК

Значајноста на трудот на Бошков се огледа во темелноста и сеопфатноста на проблематиката и важноста на платните системи. Модерен, сеопфатен и стабилен национален платен систем е особено клучен за да се реализира целосниот потенцијал на електронските плаќања за подобрена безбедност и ефикасност. Плаќањата, дознаките и системите за порамнување на хартии од вредност го олеснуваат извршувањето на финансиските обврски и безбедното пренесување на средствата преку растојанија и институции.

Оваа елаборација ќе помогне не само да се разберат суштината на платните системи и нивната важност за една економија, туку и да се дијагностицираат и имплементираат промените во истата наметнати од финансиската технологија.

Несомнено, модернизацијата на националниот платен систем и промовирање на финансиска инклузија треба да бидат ефективна алатка во извршувањето на останатите цели на јавната политика.

Врз основа на изнесеното, имаме особена чест да му предложиме на Наставно-научниот совет на Факултетот за туризам и бизнис логистика скриптата со наслов „Платен промет“ од доц. д-р Татјана Бошков да ја одобри за издавање.

РЕЦЕНЗЕНТИ

Д-р Глигор Бишев, вонреден професор, с.р.

Д-р Билјана Петревска, вонреден професор, с.р.